

BERNHARD KUSCHNIK

Der Gesamttatbestand des Verbrechens gegen die Menschlichkeit.

Herleitungen, Ausprägungen, Entwicklungen

Tübinger Schriften zum internationalen und europäischen Recht (TSR) 95,
Duncker & Humblot GmbH 2009, s. 503

Problematyka zagadnienia zbrodni przeciwko ludzkości, oprócz innych najcięższych zbrodni prawa międzynarodowego, od lat w coraz większym stopniu przyciąga uwagę licznej grupy autorów. Jest to związane z procesem nieustannego rozwoju praw człowieka, prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa karnego na przestrzeni ostatnich 60 lat. Społeczność międzynarodowa, powołując do życia międzynarodowe organy sądowe (międzynarodowe trybunały karne *ad hoc*), powierzyła im zadanie ścigania i karania osób odpowiedzialnych za zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciwko ludzkości. Natomiast samo pojęcie zbrodni przeciwko ludzkości w powszechnym odbiorze jest często łączone z procesami karnymi *Slobodana Milosevica*, *Saddama Husseina*, *Charlesa Taylora*, *Duško Tadića* czy *Radovana Karadzica*. Wraz z przyjęciem 17 lipca 1998 r. na konferencji w Rzymie tekstu Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego kwestia definicji zbrodni przeciwko ludzkości została ponownie podjęta i w dużym stopniu (choć nie do końca) sprecyzowana. Bezprecedensowe utworzenie pierwszego w historii, stałego, międzynarodowego trybunału karnego z pewnością wpłynęło na wzrost zainteresowania doktryny problematyką związaną z najcięższymi naruszeniami prawa międzynarodowego.

Na przełomie 2009/2010 r., bogata niemieckojęzyczna literatura naukowa dotycząca szeroko rozumianego prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa karnego, wzbogaciła się o kolejną cenną monografię, a mianowicie pracę autorstwa *Bernharda Kuschnika* pod tytułem *Der Gesamttatbestand des Verbrechens gegen die Menschlichkeit. Herleitungen, Ausprägungen, Entwicklungen* (tłum. tytułu: *Całościowy zespół znamion zbrodni przeciwko ludzkości, rozważania, charakterystyka, możliwości rozwoju*)¹. Recenzowana praca jest najnowszą publi-

¹ Tłumaczenie tytułu recenzowanej publikacji z języka niemieckiego jest tłumaczeniem własnym, dokonanym przez autora niniejszej recenzji.

kacją Autora oraz pierwszą niemieckojęzyczną próbą kompleksowego przedstawienia problematyki zespołu znamion zbrodni przeciwko ludzkości.

Autor posłużył się analizą dogmatyczną oraz prawnoporównawczą, jak również analizą judykatury i teorii powstałej na gruncie doktryny. W pracy posłużono się również metodą historyczną, analizując zachodzące związki merytoryczne między istotnymi dla omawianej problematyki aktami normatywnymi. Praca ma w dużym stopniu charakter wyczerpujący, gdyż Autor korzystał z wielu publikacji oraz piśmiennictwa obcojęzycznego, co niewątpliwie wzbogaciło pracę pod względem merytorycznym. Autor na wstępie zaznacza, iż celem pracy było dokonanie dogmatycznej analizy zespołu znamion zbrodni przeciwko ludzkości, a nie przedstawienie analizy regulacji znamion tej zbrodni zamieszczonej w Statucie rzymskim. Analizę taką na gruncie niemieckiego piśmiennictwa prawnonaukowego przedstawił bowiem S. Meseke w pracy pt. *Der Tatbestand der Verbrechen gegen die Menschlichkeit nach dem Römischen Statut des Internationalen Strafgerichtshofes*.

Obszerna analiza zagadnienia poczyniona przez Autora uniemożliwia przedstawienie w niniejszej recenzji wszystkich zaprezentowanych problemów i tez. Dlatego też recenzja jest ograniczona do omówienia najbardziej istotnych i interesujących kwestii. Recenzowana publikacja składa się z sześciu rozdziałów, podzielonych na wiele podrozdziałów, punktów i podpunktów. Struktura pracy jest spójna i w dużym stopniu przejrzysta. Kolejne rozdziały tworzą spójną całość.

I tak, rozdział drugi (rozdział pierwszy jest kilkustronicowym wprowadzeniem) jest poświęcony prawnohistorycznej analizie znamion zbrodni przeciwko ludzkości. Przedstawiono tu obszerny oraz szczegółowy rys historyczny rozwoju definicji zbrodni oraz ewolucję jej znamion. Autor, omawiając genezę karalności samej zbrodni oraz kolejne próby jej definicji, poczynawszy od okresu średniowiecza kolejno przedstawia znane w historii świata przykłady ludobójstwa, okrucieństwa oraz inne przypadki czynów bestialskich wymierzonych w zbiorowość ludzką. W tymże rozdziale omówiono m.in. proces *Petera von Hagenbacha* z 1474 r., Masakrę Ormian z 1915 r., przypadek cesarza *Wilhelma II*, procesy zbrodniarzy wojennych w Norymberdze oraz procesy tokijskie. Stosunkowo dużo miejsca poświęcono omówieniu znamion zbrodni przeciwko ludzkości w świetle statutów oraz orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych *ad hoc*, a także innych międzynarodowych ciał orzekających. W kontekście zbrodni przeciwko ludzkości kolejno omówiono statuty oraz działalność następujących ciał orzekających: Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii, Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy, Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze, Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, Nadzwyczajnej Izby Sądów Kambodży, Irackiego Sądu Najwyższego. Autor przedstawia również przykłady orzecznictwa krajowego – kanadyjskiego oraz francuskiego odnoszące się do problematyki zbrodni przeciwko ludzkości.

W rozdziale trzecim dokonano prawnodogmatycznej analizy przesłanek karalności czynów wypełniających znamiona zbrodni przeciwko ludzkości. Ponadto

omówiono elementy całościowego zespołu znamion tej zbrodni. Kolejno przedstawiono zagadnienia struktury znamion zbrodni, kontekstu łącznego popełnienia zbrodni oraz kwalifikowane formy popełnienia zbrodni. Autor, poczynając od prezentacji znanej w dogmatyce prawa karnego problematyki elementów zbrodni – *actus reus* oraz *mens rea*, przechodzi do prezentacji poszczególnych elementów zespołu znamion samej zbrodni przeciwko ludzkości. Przeprowadzając analizę, opiera swoje badania głównie na tekście Statutu rzymskiego wraz z uzupełniającym go dokumentem elementów zbrodni (*Dokument elementów definicji zbrodni, ICC Elements of crimes*), sięga jednak również do tekstu Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy oraz Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii. Autor przedstawia tezę, iż w strukturze zespołu znamion zbrodni przeciwko ludzkości wyróżnić można dwie zależne od siebie i zazębiające się płaszczyzny popełnienia zbrodni: *mikrokryminalną* oraz *makrokryminalną*. Opisując *makrokryminalny*, ogólny kontekst popełnienia zbrodni, przejawiający się w „ataku skierowanym przeciwko ludności cywilnej” (art. 7 ust. 2 (a) Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego), Autor wykazuje pewne nieścisłości niemieckiej wersji urzędowego tłumaczenia tegoż dokumentu. Szczególnie interesującymi zagadnieniami podjętymi w tymże rozdziale są wyczerpująco omówione formy popełnienia zbrodni oraz przedstawienie próby dogmatycznego rozgraniczenia pomiędzy sprawstwem a udziałem w popełnieniu zbrodni przeciwko ludzkości. Wyjątkowo dużo uwagi Autor poświęcił wariantowi popełnienia zbrodni w formie pomocnictwa na drodze zaniechania.

Rozdział czwarty stanowi szczegółowe omówienie poszczególnych, skonkretyzowanych, zawartych w artykule 7 ust. 1 Statutu rzymskiego, znamion zbrodni przeciwko ludzkości. Autor prezentuje interesującą tezę, iż w kontekście *makrokryminalnym*, znamiona zbrodni przeciwko ludzkości zawierają w sobie tzw. *elementy-chapeau*. Wyszczególnione oraz wnikliwie i wyczerpująco są tu omówione trzy elementy znamion zbrodni przeciwko ludzkości: a) ogół działań związanych z atakiem, b) rozległość i systematyczność ataku, c) skierowanie ataku przeciwko ludności cywilnej.

Rozdział piąty stanowi kompleksową analizę enumeratywnie wyszczególnionych i skatalogowanych czynów, uznawanych na mocy Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego za zbrodnie przeciwko ludzkości. Autor kolejno analizuje konkretne czyny, które zostały zamieszczone w katalogu artykułu 7 Statutu rzymskiego. Dokonał przy tym bardzo interesującej, w pełni logicznej systematyki owych czynów, dzieląc je na następujące grupy: 1) zbrodnie przeciwko życiu i nietykalności cielesnej (zabójstwo, eksterminacja, tortury); 2) zbrodnie na tle seksualnym (zwałcenie, niewolnictwo seksualne, zmuszanie do prostytucji, wymuszanie ciąży, przymusowa sterylizacja oraz jakiegokolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi); 3) naruszenia wolności (uwięzienie lub inne dotkliwie pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego, zniewolenie, uwięzienie oraz inne praktyki związane ze

zniewoleniem i pozbawieniem wolności, wymuszone zaginięcia osób, deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności); 4) zbrodnie dyskryminacji (prześladowanie, zbrodnie apartheidu); 5) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego. Szczegółowo zostały omówione elementy *actus reus* oraz *mens rea* każdego z wyżej wymienionych czynów. Ponadto Autor przedstawił interesujące rozważania na temat działań opisywanych często jako mowa nienawiści (*podżeganie do nienawiści*, ang. *hate speech*) w kontekście prawa i wolności do wyrażania opinii. Na podstawie podanych przykładów słusznie dowodzi, iż podżeganie do nienawiści może wypełniać znamiona zbrodni prześladowania rozumianej jako zbrodnie przeciwko ludzkości. Innym interesującym zagadnieniem jest kwestia małżeństw zawieranych pod przymusem – wbrew woli jednej ze stron (*niem. Zwangsheirat*). Zagadnienie to zostało poruszone w formie dygresji, gdyż czyn ten nie został wpisany do katalogu kategorii zbrodni przeciwko ludzkości Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (art. 7 ust 1 (a-k)).

W rozdziale szóstym (ostatnim) Autor zadaje ciekawe pytanie, na ile jest możliwe zakwalifikowanie czynów polegających na zanieczyszczeniu środowiska jako zbrodnie przeciwko ludzkości. W toku rozważań przedstawiono kilka znaczących argumentów przeciwko dokonywaniu włączenia takich czynów do kategorii zbrodni przeciwko ludzkości. Jednakże w przypadku działania polegającego na nuklearnym zanieczyszczeniu terenu zamieszkałego przez ludność cywilną, Autor słusznie wykazuje możliwość i zasadność takiej kwalifikacji. Wyjątkowo interesująco jawią się rozważania Autora dotyczące problematyki związanej z możliwościami rozwoju kwalifikacji czynów i działań polegających na zanieczyszczeniu środowiska naturalnego w świetle dogmatyki międzynarodowego prawa karnego. Ponadto Autor wyraża również opinię, iż wysoce zasadne byłoby uzupełnienie znajdującego się w Statucie rzymskim katalogu czynów uznawanych za zbrodnie przeciwko ludzkości o zbrodnie polegające na wykorzystywaniu broni chemicznej i atomowej.

Mimo iż Autor jest rodowitym użytkownikiem języka niemieckiego, pewnym, drobnym mankamentem omawianej publikacji są występujące w tekście potknięcia językowe – głównie natury stylistycznej, ale również gramatycznej. Dodatkowo, niewątpliwym minusem publikacji jest jedynie zdawkowe poruszenie kwestii ogólnoświatowego problemu – terroryzmu jak również międzynarodowego handlu narkotykami i organami ludzkimi. Wydaje się, iż byłoby zasadne przedstawienie wybranych czynów i działań nieuwzględnionych w tekście Statutu rzymskiego a mogących wypełniać znamiona zbrodni przeciwko ludzkości. Doktryna bowiem nie powinna być obojętna na aktualne problemy i zagrożenia społeczności międzynarodowej. Wydaje się również, iż w obliczu pewnego niedookreślenia i niedoprecyzowania znamion zbrodni przeciwko ludzkości w pracy zabrakło końcowych wniosków *de lege lata* jak i *de lege ferenda* oraz propozycji ewentualnych rozwiązań tegoż problemu.

Na koniec należy dodać, iż recenzowana publikacja jest dysertacją przedstawioną w 2008 r. na Uniwersytecie im. Eberharda Karlsa w Tybindze. Praca jest wydana bardzo starannie, dodatkowo opatrzona obszernym spisem bibliograficznym. Pomimo wymienionych mankamentów, omówiona publikacja stanowi udaną próbę prezentacji problematyki związanej z zagadnieniem znamion zbrodni przeciwko ludzkości. Należy stwierdzić, iż całość rozważań przedstawionych w publikacji w pełni zasługuje na uwagę nie tylko naukowców zajmujących się dogmatyką międzynarodowego prawa karnego, ale również innych przedstawicieli środowisk akademickich oraz osób zainteresowanych problematyką najcięższych naruszeń prawa międzynarodowego, w tym zagadnieniem zbrodni przeciwko ludzkości.

Reasumując, monografia autorstwa *Bernharda Kuschnika* jest pracą naukową w pełni godną polecenia, tym bardziej że w Polsce, oprócz opracowania J. Jurewicz, *Jurysdykcja przedmiotowa Międzynarodowego Trybunału Karnego*, do tej pory nie ukazała się publikacja, która w porównywalnie wyczerpujący oraz kompleksowy sposób poruszałaby problematykę znamion zbrodni przeciwko ludzkości.

Michał Jan Filipek